

Socialdepartementet

En arvsfond i takt med tiden – En översyn av regelverket kring Allmänna arvsfonden (SOU 2018:70)

Uppsala universitet har anmodats yttra sig över rubricerade remiss. Universitetet vill lämna följande synpunkter.

1. Bakgrund och sammanfattning

Genom betänkandet SOU 2018:70 har Allmänna arvsfondens verksamhet setts över i syfte att säkerställa att fondens medel används för den verksamhet den är avsedd för samt att medlen hanteras och redovisas transparent, rättssäkert och opartiskt. Arvfondsutredningens förslag innebär inga större förändringar i förhållande till gällande rätt. Förslaget innebär främst precisering för att tydliggöra förutsättningarna för Arvsfondens verksamhet samt ändringar som befriar regeringen från förvaltningsärenden av löpande art.

Enligt Uppsala universitets mening innehåller SOU 2018:70 i huvudsak välmotiverade förslag. Nedan finns i avsnitt 2 och 3 några generella synpunkter på dels förslaget om en ny lag, dels tydliggörande av ett demokrativillkor för att en organisation ska få stöd från Allmänna arvsfonden (2 kap. 3 § i förslaget). När det gäller analysen av Allmänna arvsfondens beslut om arvsavstående skulle den, med tanke på Arvfondsutredningens uppgift att beakta transparens, rättssäkerhet och opartiskhet, med fördel ha kunnat drivas längre och gärna

även innefattat en jämförelse med fondens hantering av klander av testamenten. I avsnitt 4 utvecklas denna synpunkt.

Med de synpunkter som redovisas i fram för allt avsnitt tre och fyra tillstyrks försslagen.

2. Förslag om ny lag om Allmänna arvsfonden

Arvfondsutredningen föreslår att 1994 års lag om Allmänna arvsfonden ersätts med en helt ny lag, vilket motiveras med att ändringsförslagen är omfattande. Därtill anges att lagen kan ges en tydligare struktur genom att ersättas med en ny lag. Mot bakgrund av att förslaget inte omfattar några genomgripande förändringar av Arvsfondens verksamhet eller organisation är det, enligt universitetets mening, sistnämnda argument snarare än det förstnämnda som kan utgöra ett skäl för att ersätta den nuvarande lagen med en ny lag.

Förslaget till utformning av 2 kap. 1 och 3 kap. 16, om förutsättningarna för stöd och för arvsavståenden, för att tydligare spegla ambitionen och syftet bakom bestämmelserna är vällovligt och har kvalifikationer som bör leda till en klarare rättstillämpning.

När det gäller strukturen på den föreslagna nya lagen är den i huvudsak bra. Arvfondsdelegationens roll, funktion och organisation kan dock tydliggöras. Detsamma gäller för Kammarkollegiet. I förslaget nämns delegationen första gången i 2 kap. 6 § (att ”ansökan om stöd ur Allmänna arvsfonden ska göras skriftligen hos Arvfondsdelegationen”). Därefter nämns delegationen i en rad bestämmelser, bl. a. att delegationen ska ställa villkor om anpassning av lokal för att stöd ska utgå (8 §) och att delegationen kan besluta att stödet inte ska utbetalas om villkor inte efterlevs (13 §). Framför 2 kap. 16 § anges som rubrik ”Arvfondsdelegationen”. Av 16 och 17 §§ följer vem som fattar beslut om stöd ur Allmänna arvsfonden och hur ledamöterna i delegationen utses. Kammarkollegiet nämns första gången i förslagets 2 kap. 15 §, samtidigt som kollegiets roll som förvaltare av Arvsfondens medel, som ansvarig för

redovisning av förvaltningen och som beslutfattare i frågor som gäller testamenten och arvsavståenden följer av kap. 3. Redovisningsfrågor återkommer i 5 kap. Ett sätt att tydliggöra roll- och funktionsfördelning mellan Kammarkollegiet och Arvsfondsdelegationen skulle kunna vara att komplettera kap. 1 med ytterligare en paragraf där kollegiets och delegationens uppgifter introduceras. Administrativa bestämmelser rörande såväl kollegiet som delegationen (t.ex. förslaget 2 kap. 16 och 17 §§, 3 kap. 7 §) skulle med fördel kunna samlas i ett gemensamt kapitel, förslagsvis 5 kap. (med en annan rubrik än ”Överklagande m.m.”)

3. Demokrativillkor

Förslaget att i lag tydliggöra att stöd från Allmänna arvsfonden inte kan utgå till organisationer som främjar, uppmanar till eller försvarar terrorism, eller i övrigt inte respekterar mänskliga rättigheter ligger i linje med utredningsuppdrag att främja en transparent, rättssäker och opartisk hantering av fondens medel i enlighet med dess övergripande syfte. I betänkandet lyfter Arvsfondutredningen de svårigheter som dels är förenade med utformandet av ett sådant villkor, dels kan gälla för att på ett rättssäkert sätt avgöra en organisations syfte i relation till värderingar som ska prägla ett demokratiskt samhälle. Förslaget i denna del får anses vara väl avvägt med god motivering. Möjligen kan det, med tanke på nämnda svårigheter, övervägas en överklaganderätt för organisation som får avslag på sin begäran om stöd med hänvisning till demokrativillkoret. På så sätt skulle organisationens status kunna överprövas, vilket skulle kunna främja en kongruent rättstillämpning vid olika myndigheters beslut angående demokrativillkor.

4. Allmänna arvsfondens beslut om arvsavstående och klander av testamente

Möjligheterna för Kammarkollegiet att avstå från arv till förmån för någon antingen för att det kan anses överensstämma med arvlåtarens vilja eller för att personen stått den avlidna nära, regleras i 1994 års lags 24 §. I förslaget till 3 kap. 16 § i den nya lagen preciseras andra ledet till att avse

avstående till förmån för ”arvlåtarens sambo eller någon annan som stått arvlåtaren nära, om det med hänsyn till mottagarens behov av egendom eller annan anledning kan anses skäligt”. I betänkandet redovisas praxis angående kollegiets avståendebeslut avseende åren 2015-2017.

Arvsfondsutredningens slutsats är att praxis tagit en snävare riktning än vad de ursprungliga förarbetena ger uttryck för och att resultatet av besluten i vissa fall framstår som orimliga (s. 245 f.) Mot den bakgrunden är förslaget till förändrad formulering angående möjligheterna att avstå arv till förmån för den som stått arvlåtaren nära rimligt och ger med stor sannolikhet bättre förutsättningar för beslut i linje med vad som kan anses skäligt. Preciseringen är välmotiverad och ligger i linje med syftet att säkerställa transparens, rätts-säkerhet och opartiskhet. Genom att ta bort ”släkting” ur bestämmelsen och istället lägga till sambo förtydligas den samtida synen på sambor som närstående.

Enligt Uppsala universitet är det dock en befogad fråga om inte ytterligare åtgärder borde genomföras för att säkerställa just transparens, rättssäkerhet och opartiskhet. Trots att Kammarkollegiets beslut om arvsavståenden bygger på ett visst mått av skönsmässiga bedömningar måste besluten vara befogade, koherenta och väl motiverade. Nämnda praxis-genomgång ger vid handen att så inte alltid förefaller vara fallet. Till det kan läggas att praxis till viss del verkar ha ändrats de senaste åren i jämförelse med vad som gällde under åren 2003-2007 – detta utan att lagen ändrats.¹

Arvsfondsutredningen har inte granskat Kammarkollegiets hantering av ärenden där en arvlåtare utan arvsberättigade släktingar förordnat om testamente till förmån för annan än Allmänna arvsfonden. Under senare år finns en rad domstolsfall där det ibland förefaller svårt att förstå kollegiets agerande

¹ Se Kajsa Edholms examensuppsats från juristprogrammet vid Uppsala universitet 2008 ”Avstående av arv eller försäkringsbelopp som tillfallit Allmänna arvsfonden” (bifogas, bilaga 1). Under åren 2003-2007 förefaller kollegiet ha varit mer generös att avstå från arv till förmån för efterlevande sambo än vad som gällt under perioden 2015-2017. Av Edholms uppsats framgår också att resning beviljats i ett fall där Kammarkollegiet inte prövat samtliga omständigheter som kan föranleda avstående från arv (se Kammarkollegiets beslut 2007-02-28, Dnr 30-41254-05).

i relation till sitt uppdrag.² Mot den bakgrunden skulle utredningen med fördel inte begränsat sin praxisgenomgång till beslut om arvsavståenden utan även undersökt kollegiets praxis kopplad till testamentsfrågor och en analys av om sistnämnda praxis borde ha föranlett särskilda lagförslag.

Ett sätt att tillse att Kammarkollegiet agerande är befogat och väl motiverat i enskilda fall skulle kunna vara att införa ökade möjligheter till överprövning av kollegiets beslut. Arvsfondutredningen lämnar inga sådana förslag, vilket universitetet har förståelse för. De beslut som kollegiet fattar i denna typ av frågor är av diskretionär natur och den som önskar en del av en avliden persons kvarlåtenskap har inte någon lagstadgad rätt till arv. Någon form av kontroll av Kammarkollegiets agerande i relation till bestämmelserna i lagen om Allmänna arvsfonden och till dess syften skulle dock vara önskvärd. En möjlig variant skulle kanske kunna vara att ålägga Kammarkollegiet att tydligt redovisa sina beslut angående arvsavståenden och klander av testamente samt att reflektera över dem i den årliga redovisning som ska lämnas till regeringen.

² Se Patrik Martinssons examensuppsats från juristprogrammet vid från Uppsala universitet 2019 ”Allmänna arvsfondens jakt på pengar - En rättsutredning om hur efterlevande och testamentstagare lämnas arvs- och rättslösa” (bifogas, bilaga 2).